

Széphalom

NÖRI FÜZETEK

A Nemzeti Örökség Intézete (NÖRI) fontosnak tartja a tevékenységi köréhez kapcsolódó helyszínek (nemzeti és történelmi emlékhelyek, nemzeti sírkert, fontos műemlékek), továbbá az emlékezettel és annak ápolásával összefüggő témák bemutatását. Az alsorozatokra tagolódó, egységes megjelenésű kiadványsorozat célja, hogy az érdeklődő közönség számára elérhető áron rövid, ám tartalmas tájékoztatást nyújtson Magyarországi kulturális helyszíneiről.

TÖRTÉNELMI EMLÉKHELYEK SOROZAT

A történelmi emlékhelyek az emlékezet olyan fontos helyszínei, amelyek nemzeti, felekezeti, regionális vagy kisebbségi szempontból kiemelkedőnek minősülnek. Bár gyakran fontos építészeti alkotások, nem elsősorban műemléki szempontok alapján számítanak jelentősnek, hanem történelmi szerepük miatt. Lehetőséget nyújtanak arra, hogy az oda látogatók felidézzék a magyar történelem sorsfordító eseményeit, tragédiáit, dicső pillanatait. Jelenleg negyvenkilenc történelmi emlékhely található az országban, amelyek jelentőségét kormányrendelet ismerte el. A Nemzeti Örökség Intézetének egyik kiemelt feladata a történelmi emlékhelyek ismertebbé tétele, ezt a célt szolgálja a NÖRI FÜZETEK keretében megjelenő alsorozat is, amely a történelmi emlékhelyeket mutatja be.

Az emlékhelyeket egységes, művészi igénytel megformált sztélék jelölik, amelyek mintegy felkiáltójelként hívják fel a látogatók figyelmét arra, hogy Magyarország és a magyar történelem különleges helyszínein járnak. A sztélén található kettős csomót, azaz a nemzeti és történelmi emlékhelyek közös logóját a magyar királyi jogar tetején található motívum inspirálta. Egyszerre fejezi ki az összetartozást, illetve utal arra, hogy közös feladatunk az emlékhelyek, illetve a múlt értékeinek védelme.

Széphalom

NÖRI FÜZETEK 4.
[TÖRTÉNELMI EMLÉKHELYEK]

NEMZETI ÖRÖKSÉG INTÉZETE
BUDAPEST, 2018

Kiadja a

FELELŐS KIADÓ

Radnainé dr. Fogarasi Katalin, főigazgató

SOROZATSZERKESZTŐK

Gyökös Eleonóra

Nagy-Csere Áron

Papp Gábor

SZÖVEG

Nagy-Csere Áron

FOTÓK

Bajory Á. Rita (5., 6–7., 8–9., 10–11., 12–13., 14–15., 16–17. oldal)

Jászai Balázs – László János (8–9. oldal)

Kapusi Zoltán (borítóbelső)

ARCHÍV KÉPEK

Wikimedia Commons (18. oldal)

TIPOGRÁFIA ÉS TÖRDELÉS

Make IT Online

NYOMDAI ELŐKÉSZÍTÉS ÉS KIVITELEZÉS

Keskeny és Társai 2001 Kft.

1158 Budapest, Rákospalotai határút 6.

Felelős vezető: Keskeny Árpád ügyvezető

Nemzeti Örökség Intézete © 2018

ISSN 2630-8061 (NÖRI FÜZETEK) | ISSN 2630-8118 (TÖRTÉNELMI EMLÉKHELYEK)

ISBN 978-615-5890-02-4

Az emléksarnok

Kazinczy Ferenc síremléke

Kazinczy Ferenc több mint 200 évvel ezelőtt széphalmi kúriájából tollal és tintával, levélpapíron valósította meg azt, amit a 21. századi ember számára az internet egy-két kattintással lehetővé tesz. A felvilágosodás elkötelezett híveként a széphalmi literátor valóságos levelezési hálózatot épített ki és működtetett élete végéig. Ebbe a levelezési hálóba beletartoztak barátok és ellenfelek, közeli és távoli rokonok, arisztokraták és vagyontalanok, tudósok és mecénások, magyarok és külföldiek, irodalmárok és műkedvelők, vagyis mindazok, akik a korabeli Magyarország szellemi életének – látványos vagy kevésbé látványos módon – szereplői és egyúttal formálói voltak.

Miként ma az internet közösségi hálózati portáljai, úgy hozott össze vagy távolított el Kazinczy a maga hálózatában barátokat és ellenségeket, alakított vagy zilált szét köröket és társaságokat, szemelt ki és szőlített meg fiatal tehetségeket. A különbség az információ eljuttatásának idő- és térbeli dimenzióiban érzékelhető: míg Kazinczy korában levelek, kéziratok vagy egyéb szellemi javak (könyvek, festmények, stb.) döngölt, jó esetben kavicsal vagy sóderrel leszórt földutakon óránként 6-8 kilométeres sebességgel „száguldó” postakocsikon jutottak el a feladótól a címzettig, addig ma ez – függetlenül a térbeli távolságtól – csupán percek, vagy akár másodpercek kérdése.

Az emléksarnok

A régi Abaúj és Zemplén vármegyék határán, Sátoraljaújhely mellett fekszik Széphalom, Kazinczy Ferenc egykori otthona, amely a költő jelentősége révén a 19. század első harmadának egyik fontos szellemi központja lett. A települést Kysbánya néven említi először egy 15. századi forrás, a közeli Rudabányácskán dolgozó bányászok költöztek ide. A nagyrészt hasznosítatlan területet 1739-ben szerezte meg Kazinczy Dániel, amelyet ekkor Kisbányácskaként emlegettek. Kazinczy az 1810-ben írt *Széphalom és házi dólgaím* című visszaemlékezésében így írt otthona nevééről:

„mivel pusztán állott, sokféleképen hívták. Egyik neve Eresztvény volt, másik a' gaznál (mint Rómában ad aquas), harmadik a' Malomnál, 's Isten tudja mi egyéb. Tót neve leginkább Pri-Mosztu (a' hídnál). Az atyám és anyám a' Serházról adtak neki nevet, 's midőn embereiket ide kiküldötték, úgy adták parancsolataikat hogy a' Serházhoz menjenek ki; 's ez a' név mostanáig is fenn maradt. Én elébb Prenesztének akartam elnevezni; végre 1794-ben szüret után egy ágast állíttattam fel ott hol most a' kút vagyon közel a' Szakszon sövényéhez, melynek táblájára e' szókat írtam: »ABAUJ VÁRMEGYE. PRAEDIUM. SZÉPHALOM. 1794.«”

A családi birtok kis és nem túl értékes darabját Kazinczy 1790 körül nevezhette el Széphalomnak, ekkor nyomatta ugyanis a literátor a Kassán kiadott *Orpheus* című,

Enteriőr A Magyar Nyelv Múzeumában

szabadkőműves szellemiségű irodalmi folyóiratára a Széphalmy Vintze álnevet. A Széphalom helynevet Kazinczy 1793-1794-ben már használta levelezésében, de csak külföldi levelezőknél, a hazaiak továbbra is Alsóregmecre írtak. A birtok és az egyéb épületek a 19. század folyamán településsé fejlődtek, amelyet hivatalosan Kisbányácskának hívtak. Kazinczy idején Abaúj vármegye része volt, 1883-tól Zemplénbe került át. 1886-ban kapta meg a település a Széphalom nevet, 1982-ben Sátoraljaújhely része lett. Kazinczy az építkezések kezdetén tankerületi felügyelőként tisztos jövedelemmel rendelkezett, és anyja támogatásával vágott bele álmai otthonának megépítésébe, a kúriát és a mintagazdaságot saját maga tervezte meg. Előképe a Szerencsy család petőszinnyi kúriája volt.

A lassan haladó munkálatokat Kazinczy 1794 végi letartóztatása szakította meg. A szabadkőműves költő részt vett a magyar jakobinus mozgalomban, emiatt hat és fél évig raboskodott a császár börtöneiben. Ekkor született jóval halála után híressé vált írása, a *Fogságom naplója*. Hazatérve Kazinczynak otthona pusztulásával kellett szembesülnie, házat öccse juhakolnak használta. Miután a költő házasságot kötött a nála több mint két évtizeddel fiatalabb arisztokratával, egykori mentora lányával, a rendkívül művelt Török Zsófiával (Sophie), 1806-ban megegyezett testvérével, aki

Az emléksarnok belseje Kazinczy Ferenc mellszobrával

visszaadta neki a félig megépült házat és a birtok egy részét. Kazinczy ezt követően egészen 1831-ben bekövetkezett haláláig Széphalmon élt, azonban otthona építését sosem tudta befejezni, mivel börtönből szabadultként hivatali állásban nem reménykedhetett és a kis gazdaság sem tudta kitermelni azt a jövedelmet, ami a munkálatokhoz szükséges lett volna. Kazinczy különböző gazdasági vállalkozásaival is rendre kudarcot vallott, szerény anyagi körülmények között élt népes családjával. Sőt, 1829-ben adósságai miatt végrehajtás alá került a széphalmi birtok, ám Kazinczyék bérlőként továbbra is maradhattak a kúriában. A legidősebb gyermek, Kazinczy Eugénia szerint az utolsó években nyomorogtak.

Kazinczy irodalomszervező tevékenysége leginkább Széphalomhoz köthető, innen folytatott kiterjedt levelezést, otthonában születtek úttörő műfordításai, valamint írásai a magyar nyelvújítás és irodalmi élet legfontosabb ügyeiben, vitáiban. Utolsó éveiben nagy hévvel vetette bele magát a Tudós Társaság (a későbbi Magyar Tudományos Akadémia) tevékenységébe, ám az 1831-ben tomboló kolerajárvány elragadta a haláláig munkálkodó Kazinczyt.

A mintegy fél évszázadon át a magyar szellemi élet kulcsszereplőjének számító Kazinczyt a birtokán temették el. A kúria

Kazinczy Ferenc síremléke

kertjében 1806-ban emelték az első sírhantot, amikor a Kazinczy-házaspár elvesztette egyéves kislányát, Iphigéniát. Ezt követően a kert ezen része a család kizárólagos temetkezési helyévé vált, bár a későbbi sírkőátrendezések dokumentálatlansága miatt bizonytalan az egyes személyek pontos nyughelye. Ugyancsak a kertben temették el mindössze „FRANZ” névvel jelölve Plezsnyálszky Ferencet, aki még munkácsi rabként segítette levelezésében Kazinczyt, aki a börtönből szabadulva hálából inasává fogadta a férfit.

A jelenleg Kazinczy sírjánál látható emlékoszlop 1983-ban készült. Pál Mihály szobrászművész munkája arányaiban és formájában pontos másolata a Török Sophie által 1833-ban állíttatott emlékműnek. Török Sophie Kazinczy egyik tervét valósította meg a neki állított emlékoszloppal. Valószínű, hogy az özvegy Kazinczynak az 1809-es győri csatában elesett zempléni hősök emlékművéhez készített rajzát használta fel. Kazinczy síremlékének négy oldalán négy, különböző időpontban, különböző személyek (valószínűleg Török Sophie, Dessewffy József és Csicseri Ormos László) által megfogalmazott, több helyen tartalmilag vagy poétikailag hibás felirat olvasható.

Kazinczy nyughelye már a 19. század közepő harmadában zarándokhellyé vált, a leghíresebb magyar költő, Petőfi Sándor

A Magyar Nyelv Múzeuma

versben örökítette meg látogatása élményét. A ház és a birtok Török Sophie halála után gyors pusztulásnak indult, azonban Kazinczy születésének centenáriumán, 1859-ben egyre többen emelték fel a szavukat a költő tárgyi és szellemi hagyatékának megőrzése és megmentése érdekében. Ugyanabban az évben megemlékezést tartottak Kazinczy sírjánál, a pesti ünnepség után pedig az Akadémia indítványozta, hogy Széphalmot tegyék a nemzet emlékhelyévé.

A sok embert megmozgató megemlékezések egyúttal rendszerellenes tüntetesként is funkcionáltak, hiszen az 1848-as forradalom után ez volt az egyik első esemény, ahol tömegek jelenhettek meg az utcákon. Kazinczy tisztelői és az Akadémia tagjai gyűjtést szerveztek, majd megvették a birtokot az Akadémia számára. Az eredeti ház felújítására, javíthatatlan állapota miatt nem kerülhetett sor. A neoklasszicista stílusban készült, görög templomot utánzó emléksarnok eredeti, a kúria megmaradt szobáit is felhasználó tervét a kor nagy építésze, Ybl Miklós készítette, azonban statikai és anyagi okok miatt Koch Henrik és Szkalniczky Antal átdolgozták azt. A végül elkészült épületet 1873-ban adták át, belső terében fokozatosan gyarapították az irodalmárral kapcsolatos emléktárgyak gyűjteményét, így az Kazinczy-kiállítássá bővült.

A magyar nyelv megújításában kulcsszerepet játszó Kazinczy Ferenc egykori gyümölcsöskertje helyén épült meg A Magyar Nyelv Múzeuma, voltaképp a magyar nyelv egyfajta emlékhelyeként. A Magyarországon egyedülálló közgyűjtemény Radványi György tervezte épületét 2008-ban adták át a nagyközönségnek. A korszerű, fiatalokat is megszólítani tudó intézmény jelentősen hozzájárult Széphalom ismertségének növekedéséhez.

A közeljövőben kerül sor a Kazinczy-kert történeti igényű rekonstrukciójára, ami még vonzóbb turisztikai célponttá teheti az emlékhelyet. A kert és az épületek teljes megújulása a tervek szerint 2019 második felében, az irodalmár születésének 260. évfordulóján fejeződik be.

Kazinczy Ferenc arcképe, Donát János festménye, 1812

NÖRI FÜZETEK

MEGJELENT

1. Az Apponyi-hintó [FIUMEI ÚTI SÍRKERT]
2. Fiumei úti sírkert [NEMZETI EMLÉKHELYEK]
3. Mohács [NEMZETI EMLÉKHELYEK]
4. Széphalom [TÖRTÉNELMI EMLÉKHELYEK]

TERVEZETT MEGJELENÉSEK

5. Nemzeti Gyászpark [NEMZETI EMLÉKHELYEK]
6. Batthyány-mauzóleum [FIUMEI ÚTI SÍRKERT]
7. Deák-mauzóleum [FIUMEI ÚTI SÍRKERT]
8. Kossuth-mauzóleum [FIUMEI ÚTI SÍRKERT]
9. Salgótarjáni utcai zsidó temető [NEMZETI EMLÉKHELYEK]
10. Pannonhalma [NEMZETI EMLÉKHELYEK]
11. Az Országház és környéke [NEMZETI EMLÉKHELYEK]
12. Sáropatak [TÖRTÉNELMI EMLÉKHELYEK]
13. Vizsoly [TÖRTÉNELMI EMLÉKHELYEK]
14. Az első világháborús emlékmű [FIUMEI ÚTI SÍRKERT]
15. Ganz-mauzóleum [FIUMEI ÚTI SÍRKERT]

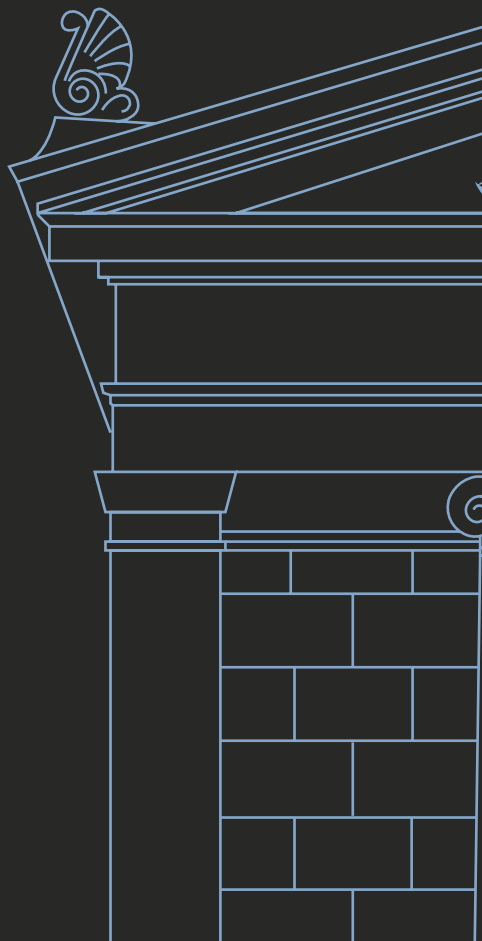
Megvásárolható a Fiumei úti sírkert Infópontjában, illetve egyes emlékhelyeken.

Kazinczy Ferenc, a felvilágosodás irodalmának és a nyelvújításnak kiemelkedő alakja álmolta ide otthonát, ahonnan haláláig gyakorolt befolyást a magyar irodalmi életre.

Az elpusztult kúria helyén álló emléksarok és az előtte található családi sírkert már a 19. században fontos zárandókhelyé vált, 2008-ban pedig itt nyílt meg A Magyar Nyelv Múzeuma.

TÖRTÉNELMI
EMLÉKHELY

[TÖRTÉNELMI EMLÉKHELYEK]